

УДК 304.3*КОРНІС Й.Й.

І.П. ЗАДЕРЕЙЧУК, канд. іст. наук, Кримський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОГАНА ЙОГАНОВИЧА КОРНІСА

Ключові слова: німці, меноніти, Й. Корніс, Таврійська губернія, місцеве самоврядування

У сучасних умовах розвитку українського суспільства важливе місце посідають питання реальності прав територіальних громад. Саме у цьому чимала кількість політиків і юристів вбачає можливість покращення ефективності державного управління та добробуту українського народу. Звісно, що для більш якісного проведення правової реформи у сфері розвитку місцевого самоврядування доцільно вивчити досвід, накопичений минулими поколіннями. Його аналіз буде сприяти внесенню якісних змін до вітчизняного законодавства, яке регулює діяльність органів місцевого самоврядування. Такий досвід міститься у теоретико-правовій спадщині громадських та державних діячів середини XIX ст.

Загальновідомо, що вагому роль у забезпеченні повноцінного життя суспільства відіграють конкретні історичні особистості. Саме в їхній спадщині містяться національні цінності, що необхідні сьогодні. Тому звернення до організаційно-правового досвіду Й. Корніса є актуальним.

Таким чином, мета цієї наукової роботи полягає у викритті теоретико-правової спадщини, накопиченої у розвитку місцевого самоврядування. Безпосередньо інтерес викликає досвід менонітів Півдня України середини XIX ст., які досягли значних успіхів у цій сфері. Вирішення поставленої мети можливе через розв'язання наступних завдань: по-перше, виявлення процесу формування посади, яка дозволяла впливати на стан місцевого самоврядування; по-друге, проаналізувати правові та організаційні форми. Наукова новизна роботи полягає в аналізі накопиченого теоретико-

правового досвіду Й.Й. Корніса.

Саме громадська діяльність Й. Корніса дає нам уявлення про відтворення самоврядування та організації влади серед менонітів Молочанського менонітського округу Таврійської губернії. Ця особа в першій половині XIX ст. за своїм авторитетом та організаторськими здібностями не поступалася провідним чиновникам Новоросійського краю. Він відгравав важливу роль в житті південних територій, активно займався питаннями місцевого самоврядування та залучення до участі в ньому авторитетних представників з середовища колоністів.

Нагадаємо, що його поява в Новоросійському краї була безпосередньо пов'язана з колонізаторською політикою імперської влади. Серед багатьох національностей, які прибули для поселення, особливе місце посідало німецькомовне населення, яке з часом стало п'ятою за чисельністю етнічною групою. Безпосередньо сім'я Й. Корніса переїхала до України у 1804 р. та поселилася у Хортицькому округу, а через два роки переїхала до колонії Орлов Молочанського менонітського округу Таврійської губернії [1, с.736].

Саме з ім'ям Йоганна Йогановича у першій половині XIX ст. була пов'язана історія розвитку менонітських поселень на Півдні України. Дослідник Я. Штах так оцінював діяльність Й. Корніса: «Ця людина була значної величі, представником майбутнього, піонером, пророком власного народу, однією з тих особистостей, яку доля посилає час від часу кожному етносу» [2, с.108]. Про його авторитет красномовно свідчать наступні факти. У 1825 р. маєток Й. Корніса відвідав імператор Олександр I, а у 1837 р. він був представлений у Сімферополі царю Миколі I [3, с.796]. Окрім вінченосних осіб частим гостем був князь М. Воронцов, Новоросійський генерал-губернатор, який разом з Й. Корнісом вирішував питання облаштування менонітів.

Треба зазначити, що свою громадську діяльність Йоган Йоганович розпочав у 20-ті рр. XIX ст., коли його авторитет серед менонітів та оточуючого населення став непохитним. Саме авторитет став фундаментом та джерелом наділення Й. Корніса владними повнова-

женнями.

У 1824 р. з ініціативи екстраординарного члена Опікунського Комітету С. Контеніуса у Молочанському окрузі для управління розвитком громадського вівчарства були створені Товариства з управління та удосконалення громадського вівчарства. Головою Молочанського товариства призначили Й. Корніса [4, с.85]. Його діяльність на цій ниві була чималою. Зокрема, до сфери компетенції Й. Корніса належало право на перевірку господарств кандидатів, бажаючих взяти участь у державній програмі. Саме від його рішення залежав результат справи кожної окремої особи. Лише після прийняття ним позитивного рішення відбувалося підписання угоди [5, с.146]. Укладений договір закріплював наступні умови: по-перше, позичальник отримував 50 маток овець на 6 років; по-друге, після закінчення строків матки поверталися, а приплід ділився навпіл. У 1832 р. відбулися деякі зміни. Овець почали видавати на чотири роки, а також після закінчення строку ділили не тільки приплід, але й маток [4, с.87]. Таким чином, видно, що «слово» посадової особи виступало гарантом виконання державної програми по розповсюдженню, зокрема, вівчарства серед населення Півдня України.

Наділення такими повноваженнями посади голови Молочанського Товариства з управління та удосконалення громадського вівчарства дозволило підняти виробничу культуру населення регіону. Було досягнуто значних успіхів у поширенні тонкорунного вівчарства на основі іспанської породи серед ногайців, зокрема в колонії Аккерман [5, с.146].

Інша форма самоврядування відтворювалася у діяльності Й. Корніса на посаді голови Молочанського сільськогосподарського товариства. Ця установа була заснована за ініціативи уряду у 1830 р. [4, с.89]. Діяльність цієї організації розповсюджувалася на менонітські колонії північних повітів Таврійської губернії. До компетенції Союзу було віднесено: по-перше, рекомендувати нові заходи для покращення господарства колоній; по-друге, сприяти поширенню вівчарства, розведенню лісових плантацій для захисту земель від ерозії та піс-

ків. Крім того, Й. Корніс, знаходячись на посаді голови, отримав право здійснювати контроль за благоустроєм менонітських колоній (вимагати від власників садиб утримувати свої будинки та прибудинкові території у пристойному вигляді) [6, с.77; 7, с.38-39].

Правовим підґрунтям зазначених вище форм місцевого самоврядування стала спеціальна «Інструкція для внутрішнього розпорядку та управління Новоросійських іноземних колоній». Вона була затверджена 16.05.1801 р. і зобов'язувала колоністів дбати про розведення лісів, поширювати скотарство та вівчарство [8, с.347-349].

Для ефективного втілення на практиці усіх проектів, які розроблялися членами союзу у межах своєї компетенції, влада наділила Й. Корніса владними повноваженнями. Наприклад, правом накладати штрафи та залучати до громадських робіт тих колоністів, які відмовлялися виконувати його накази [6, с.77].

Результатом такої організації самоврядування в менонітських колоніях Молочанського округу Таврійської губернії стало втілення важливих проектів, які суттєво покращили стан територіальної громади та сприяли її економічному піднесенню. Й. Корнісу, потрібно зазначити, належить поширення тонкорунного вівчарства, перехід на чотирипільну систему з «чорним паром» і сівозмінами, розповсюдження культивування картоплі, озеленення колоній, розвиток освіти.

У 1835 р. Й. Корніс, маючи низку владних повноважень, зобов'язав менонітів Молочанського округу використовувати чорний пар. Саме ця технологія була найбільш вдалою в умовах степового господарства. Вона ставала найкращим засобом збереження зимової вологи, якої так не вистачає у спекотні місяці дозрівання врожаю [7, с.39]. Наведені приклади свідчать про широкі економічні повноваження, якими була наділена посада голови Сільськогосподарського союзу в особі Й. Корніса.

16.02.1842 р. було видано указ «Про заходи для поширення посів картоплі». Саме Й. Корнісу таврійський губернатор доручив контроль над вирощуванням цієї картоплі спочатку в Мелітопольському та Дніпровському, а згодом

й у Бердянському повітах. Він наділявся певними повноваженнями. Наприклад, призначав у кожне сільське товариство меноніта, який керував посадкою, збором та зберіганням картоплі. Всі розпорядження Й. Корніса та призначених ним представників мали виконуватися - у випадку непокори на винних накладалися різні санкції [7, с.40]. Найпоширенішим видом покаранням були громадські роботи, або грошові штрафи.

У 1830 р. було засновано Товариство для поширення лісонасаджень, шовківництва і виноробства, яке очолив Й. Корніс, та під впливом якого посадка дерев стала більш організованою та успішною [4, с.132-133].

У 40-і рр. XIX ст. молочанська община, яка знаходилася під управлінням та контролем Й. Корніса, для розведення лісів у степу, виробила такі правила посадки: добре підготувати землю під посадку; саджати дерева з півдня на північ; огороджувати посадку живоплотом з маслини або глоду; розміщувати різні породи дерев за різновидами ґрунтів та їх потреб; вирощувати саджанці і проводити посадку їх на відстані 3,2 метри; знищувати бур'ян упродовж першого літа, поки дерева не затінять собою землю. Для запобігання пошкоджень худобою громадські плантації обкопували з усіх боків ровом. Вийняту землю складали з внутрішнього боку плантації у вигляді насипу. Уздовж насипу робився живопліт з глоду [4, с.132-133]. Нововведення у лісовій справі були значним досягненням у організаційно-правовій діяльності Й. Корніса. Саме розроблені за його участю правила сприяли покращенню екологічної ситуації в регіоні. Звісно, що наведені данні можуть бути використані місцевою владою півдня України при розроблені проектів озеленення степу, захисту земель від пісчаників тощо.

Накопичений Й. Корнісом досвід самоврядування та завойований авторитет стали непохитними у 40 роки XIX ст. Його ініціативи в області лісорозведення були відмічені владою. Чиновники Міністерства державного майна Російської імперії вирішили застосувати цей досвід та розповсюдити його серед інших етнічних груп регіону.

У 1841 та 1843 роках Міністерством державного майна було видано припис «Про покращення засобів для успішного розведення лісів у тих частинах Таврійської губернії, які мали найбільші недоліки» [9, арк.1]. Зрозуміло, що втілити в життя таку ідею було досить важко. Передусім тому, що у більшості повітів Таврійської губернії не існувало лісів, які могли б стати розплідником для запланованих владою лісових плантацій. Також бракувало спеціалістів, здатних налагодити лісоохоронну справу. У зв'язку з цими обставинами Палатою державного майна Таврійської губернії приймається рішення створити в північних повітах лісові розплідники. Водночас, під наглядом менонітів на чолі із Йоганом Корнісом, передбачалося заснувати господарство у вигляді зразкової навчальної плантації. У міністерстві вважали, що Й.Й. Корніс «...завжди готовий сприяти всім загальнокорисним починанням... і що саме завдяки його допомозі, заснування подібної плантації, в якій мали б можливість навчатися і діти селян, принесе безсумнівно користь». Йоган Йоганович пристав на пропозицію [10, арк.1-49].

Для втілення в життя цієї ідеї було розроблено проект. Насамперед, для заснування плантації планувалося виділити від 50 до 60 дес. землі. Цей земельний наділ планувалося розподілити наступним чином: 30 дес. повинні були займати ділянки для розведення лісових саджанців. Решта землі переходила у користування двом менонітським родинам [9, арк.2]. Одна з родин повинна була займатися садівництвом і лісорозведенням, а інша господарчою роботою та опікуном над учнями. Для дітей було встановлено чотирирічний термін навчання.

Крім названих організаційних моментів було розроблено також кошторис зразкової плантації. Він у 1844 р. складався з наступного: на утримання садівника і наглядача виділялося 200 крб. кожному на рік, охорона – 60 крб.; для купівлі дерев протягом перших п'яти років 250 крб. на рік. На кожного учня планувалося витратити 43 крб. сріблом щороку. Загалом зразкова лісова плантація могла розраховувати на 2500 крб. сріблом на рік [9, арк.2].

Таке фінансування, а також всебічна підтримка з боку влади, як центральної так і місцевої, сприяло розвитку лісоохоронної справи у степній частині губернії.

Учні на плантацію набирали з представників української та російської молоді в північних повітах Таврійської губернії.

Слід зазначити, що ідея палати державного майна Таврійської губернії знайшла підтримку в Санкт-Петербурзі. 12.02.1845 р. лісний департамент Міністерства державного майна надіслав дозвіл на створення зразкової лісної плантації [9, арк.5].

Висновки, наскільки ефективною була робота зразкової лісової плантації, дозволяють зробити щорічні звіти. Наприклад, у звіті за 1848 р. завідувач Ф. Вібе (зять Й. Корніса) писав, що у квітні було викопано 2900 ям для висаджування дерев; на хуторі Юшанли та в деяких колоніях було викопано для висаджування 6371 деревце. Далі відмічалось, що було посаджено в ями 2961 дерево й 7968 дерев у вигляді живих заборів. Усе це було зроблено протягом 5-27 квітня. У цей же час на поливку витратили 19542 відер води. Літом учні, а також наймані працівники, займалися поливанням дерев, готували ґрунт для висадки розсади, сіяли насіння, пололи лісові насадження тощо [9, арк.260].

Динаміка збільшення кількості насаджень у різні роки мала наступний вигляд: у 1847 р. висаджено 10971 шт., а всього росло 89395 дерев; 1848 р. було посаджено 551 – фруктових 4383 та лісових дерев; 1719 тутових дерев для живих заборів, а всього за рік було посаджено 17444 штук [9, арк. 34-35]. До 1850 р. було посаджено 86951 дерево [10, арк.118 (об)].

Лісова плантація засновувалася передусім з метою озеленення степових просторів Півдня України. У зв'язку з цим буде цікаво розглянути, як меноніти виконували поставлені завдання. Для з'ясування ситуації у цьому питанні слід проаналізувати обсяги продажу дерев. Так, відповідно до звіту за 1849/1850 роки видно, що було реалізовано 25000 тис. двохрічних маслин за ціною $\frac{1}{4}$ коп. сріблом; 4000 барбарисових кущів; 200 – абрикосів; 10000 – кленових; 2000 – шипшини; 100 – горішників

волоських по 5 коп.; 3000 – берейків [9, арк.109]. Отже, наділення Й. Корніса необмеженими повноваженнями на посаді голови лісової плантації дали свої результати, які покращили екологічну ситуацію в регіоні, виробили оптимальні правила по лісорозведенню.

Й. Корніс приділяв значну увагу питанням розвитку освіти та популяризації накопичених менонітами знань серед населення. Тим паче, що до повноважень Сільськогосподарського союзу входило керівництво розвитком освіти у молочанських менонітів [2, с.200-201].

Саме реалізація повноважень у сфері шкільної освіти проявила чималі здібності Йогана Йогановича, як чудового організатора та реформатора. У 1843 р. побачив світ «Височайший указ», який передбачав передпорядкування менонітських шкіл Молочанського менонітського округу Таврійської губернії з компетенції духовних осіб до сфери діяльності Сільськогосподарського союзу, який очолював Й. Корніс. Таке рішення було викликане занепадом закладів освіти, слабкою підготовкою майбутніх землеробів, ремісників і промисловців [11, с.143].

Отже, указ 1843 р. наділив Й. Корніса необмеженими повноваженнями у забезпеченні діяльності закладів освіти. Усвідомлюючи важливість поширення знань серед менонітів Молочанського округу, він ініціює реформування всієї системи освіти. Результатом діяльності стало прийняття інструкції, яка регламентувала діяльність освітніх закладів. Вона передбачала: по-перше, розроблення тарифної сітки оплати праці педагога, по-друге, проведення екзаменування викладача під час прийняття на роботу. Крім того, інструкція передбачала об'єднання колоній у навчальні райони. До кожного з них призначалися в ролі інспекторів два вчителі, які регулярно доповідали про стан шкільної освіти в інспектованих закладах Сільськогосподарському союзу [12, с.153]. Також Й. Корніс розробив навчальні програми, що були включені до інструкції та поширені у початкових школах [2, с.201]. Передбачалося обов'язкове вивчення Святого Писання, читання, письмо, каліграфія, арифметика, географія, декламація та співи [13,

р.174]. Батьків зобов'язували забезпечити відвідування школи дітьми віком від 7-14 років. За дотриманням цього правила суворо стежив особисто Й. Корніс та призначені ним інспектори [3, с.795].

Й. Корніс був ініціатором організації та проведення учительських конференцій. Згідно задумів просвітителя з'їзди учителів планувалося проводити щомісячно, на обговорення виносилися питання педагогіки, відкритих уроків тощо. Необхідно зазначити, що ці ініціативи Й. Корніса були втілені на практиці, що дозволяє стверджувати про успішність його просвітницької діяльності. Саме проведені реформи сприяли уніфікації системи освіти серед менонітів, підняли авторитет не лише педагога, але й школи в цілому серед менонітської громади, що у кінцевому результаті впливало на стан підготовки учнів.

Отже, імперська влада, проводячи масову колонізацію півдня України, за рахунок іноземців прагнула поширити серед місцевого населення передові досягнення європейської агрономії, а також у короткий термін досягнути економічного піднесення краю. Звісно, що серед особливостей правової політики царизму було й те, що німці наділялися досить широкими повноваженнями у сфері місцевого самоврядування. Серед найбільш яскравих постатей, що залишили значний слід у житті не лише німецькомовного населення півдня нашої країни, але й серед оточуючого населення займає Й. Корніс. Саме завдяки його організаторським здібностям, авторитарним та директивним методам роботи, а також маючи необмежені повноваження на посаді голови Сільськогосподарського союзу та всебічну підтримку від центральних та губернських органів виконавчої влади, йому вдалося створити ефективну модель управління територіальною громадою. Зокрема, було втілено поширено передову методику зайняття сільським господарством, покращено лісову справу, яка суттєво вплинула на стан екологічної ситуації в менонітських поселеннях, а також й оточуючого населення.

Таким чином, посада голови Сільськогосподарського союзу наділялася реальними ши-

рокими повноваженнями в управлінні територіальною громадою. Й.Й. Корніс своєю громадською діяльністю зробив значний внесок у покращення життя не лише своїх єдиновірців, але й іншого населення.

Отже, на сучасному етапі реформування органів місцевого самоврядування необхідно враховувати накопичений досвід у минулі часи. Зокрема, наділити міських та селищних голів реальними широкими повноваженнями, ніж вони мають на сьогодні. Як показує історичний досвід діяльності менонітських органів місцевого самоврядування, саме значні повноваження, якими вони були наділені в особі Й. Корніса, сприяли піднесенню заможності їхніх колоній.

У цілому успіх добробуту територіальної громади, як свідчить історія, залежить від низки факторів. Насамперед – це залучення до роботи в органах місцевого самоврядування авторитетних діячів, застосовуючи мажоритарну виборчу систему. Наділяти міських та селищних голів реальними владними повноваженнями, які потрібно підкріпити широкою економічною самостійністю. Також, як свідчить історичний досвід, голови повинні сприяти залученню до покращення побуту територіальної громади самих її членів. У разі відмови виконувати рішення територіальної громади втілити у життя дієвий механізм різних санкцій, наприклад, штрафи, громадські роботи тощо.

Крім того, наведені матеріали можуть бути чудовим прикладом ефективної етнічної політики держави, що сьогодні вкрай необхідно для України. Особливо це стосується кримського півострову з його складними міжнаціональними відносинами, коли існує маса не вирішених соціальних, економічних та культурних питань, як українців так й кримських татар, німців, болгар, греків, вірменів, а також й самих росіян. Саме у розв'язанні цих проблем, шляхом розширення прав органів місцевого самоврядування та залучення до їх роботи прекрасних управлінців із числа авторитетних представників різних етнічних груп полягає можливість забезпечити стабільність на півострові та закріпити позиції української держави

у цьому регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавель. Иоганн Корнис // Записки императорского общества сельского хозяйства южной России. –1848. –№ 11. –С.735-744.
2. Штах Я. Очерки из истории и современности южнорусских колонистов. –М., 1916. –266 с.
3. Гавель. Иоганн Корнис // Записки императорского общества сельского хозяйства южной России. –1848. –№ 12. –С.786-798.
4. Белікова М.В. Менонітські колонії півдня України (1789-1917 рр.): Дис... канд. іст. наук. –Запоріжжя, 2005. –266 с.
5. Лях К.С. Німецькомовні колоністи Півдня України в мультинаціональному оточенні: проблема взаємодії культур (XIX - початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук. –Донецьк, 2005. –268 с.
6. Вопросы германской истории: Материалы украинско-германской науч. конф.; 26-29 сентября 1995 г. –Днепропетровск: ДГУ. -225 с.
7. Романюк М.В. Землеробство в менонітських колоніях Півдня України (перша половина XIX ст.) // Наукові парці історичного факультету Запорізьк. держ. ун-ту. –Вип. XIV. –С.36-41.
8. Инструкция для внутреннего распорядка и управления Новороссийских иностранных колоний // Полное собрание законов Российской империи. –СПб.: Типография 2 отделения собственной его императорской величности канцелярии, 1830. –Т.26. –С.635-649.
9. ДААРК. -Ф.81. -Оп.1. -Спр.189.
10. ДААРК. -Ф.81. -Оп.1. -Спр.152 е.
11. О состоянии хозяйств в Молочанских меннонитских колониях в 1843 г. // Журнал министерства государственного имущества. –1844. –Ч. XI. –С.128-144.
12. Очерки истории немцев и меннонитов юга Украины (к XVIII - первая половина XX в) /Под ред. С.И. Бобылевой. –Днепропетровск: Арт-Пресс, 1999. –231 с.
13. Braun P. The educational system of the mennonite colonies in South Russia // The Mennonite Quarterly Review. –1929. –№ 3. –Р.169-182.

Задерейчук І.П. Організаційно-правова діяльність Йогана Йогановича Корніса // Форум права. -2008. -№ 1. –С.147-152 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08zipiuk.pdf>

Аналізується місце Й. Корніса, видатного громадського та культурного діяча півдня України першої половини XIX ст., в поширенні вівчарства серед ногайців, у розвитку освіти серед менонітів та покращенні екології краю. Вивчена відповідна законодавча база, а також організаційно-правова діяльність Й. Корніса.

Задерейчук И.П. Организационно-правовая деятельность Иогана Иогановича Корниса

Анализируется место Й. Корниса, выдающегося общественного и культурного деятеля юга Украины первой половины XIX ст., в распространении овцеводства среди ногайцев, в развитии образования среди менонитов и улучшении экологии края. Изучена соответствующая законодательная база, а также организационно-правовая деятельность Й. Корниса.

Zaderejchuk I.P. Organizational activity of Johan Johanovich Kornisa

It is analyzed J. Kornisa's place, the outstanding public and cultural figure of the south of Ukraine of first half XIX, in distribution of sheep breeding among nogay, in development of education among menonit and improvement of ecology of territory. The appropriate legislative base, and also J. Kornisa's organizational-legal activity is investigated.